

LUTHEROVO VYSTOUPENÍ

Bylo vytčeno již v první kapitole, jak se v rámci kvasivých poměrů společenských i politických v Německu doby Maxmiliánovy více než kde jinde hlásila nespokojenost s poměry církevními. Stupňovaná potřeba hlubšího zvniternění praxe náboženské, splývající v jedno s potřebou lepší úpravy veškerého řádu života křesťanského, vyvolávala tu při plném rozmachu kulturních sil národních stísněnou náladu neklidu, která zároveň nabývala zvláštního zahrocení stížnostmi na to, jak zcela povlaštila kurie římská právě Německo finančně vyssává a tlačí pod těžké jeho svého centralismu. Také hlučné rozpory mezi starší tradicí scholastickou a novým sebevědomím humanistických rozběhů k větší volnosti ducha zvyšovaly napětí. Nálada ta sama o sobě byla by však sotva postačila k živelnému výbuchu revolučního odporu, kdyby se jí nebylo dostalo zápalné jiskry v náhlém rozpoutání pochybností o tom, je-li dosavadním řádem církevním vůbec zaručena bezpečná spása duší pro život věčný. Jiskru tu vhodil do prostředí německého prostý učenec, mnich řádu augustiniánského, s jehož osobním zápasem o záhadu božského ospravedlnění člověka tak těsně splynul rozchod značné části Německa a mnohých jiných krajů s papežstvím i dosavadními řády církevními, rozbití obecné jednoty církve západní v několik odlišných útvarů.

Martin Luther narodil se 10. listopadu r. 1483 v kraji durynském v městě Eislebenu (záp. od Lipska), kamž se jeho rodiče krátce před tím přistěhovali z nedalekého venkova. Jeho otec vyšel ze selské půdy a též děd Lutherův a jeho předkové se narodili na selském gruntě. Teprve Lutherův otec jako mladší syn musil si hledati výživu mimo rodný dům v hornické práci v kraji kol Eislebenu. Půl roku po Lutherově narození šli rodiče dále do kraje a usadili se v městě Mansfeldu, kde se časem jejich původní tísnivé poměry životní do té míry zlepšovaly, že mohli posílati svého synka i na latinské školy jednak v Mansfeldu, jednak v Magdeburce a konečně od r. 1498 na gymnasium v Eisenachu (záp. Erfurtu); tam matka Lutherova, pocházející z městských vrstev, měla příbuzné. Než Luther ve svých pozdějších letech hlásil se vždy hrdě k selství své rodiny. R. 1501 poslali rodiče syna dokonce na proslulou universitu v *Erfurtě*, kde 1505 dosáhl hodnosti magistra filosofie.

Zdá se, že Lutherovy začátky byly dosti těžké, nehledíc k tvrdé přisnlosti rodičů. Vyrůstaje mezi několika sourozenci, musil ve školách, zejména s počátku, prožít všechnu psotu a strasti chudých studentů a mnozí z jeho životopisců mají za to, že to právě působilo na jeho citlivou povahu. Již v Magdeburce prý jako mladý hoch hořel pro odloučený život mnišský a pro ideály, které se šířily z observantních klášterů. Novější historiografie německá odkazuje sice mnohé, co se dosud tradovalo o Lutherových mladých letech, do říše jen legendární, než přes to rozličné vlastní výroky Lutherovy nasvědčují přece tomu, že zakusil dosti strádání v době, kdy se jeho rodiče probíjeli teprve zvolna k mírné zámožnosti městské. Když synek ukončil úspěšně první studia hodností magistra filosofie, přáli si mítí z něho právníka; ale Luther vstoupil r. 1505 k jejich velkému zármutku do *augustiniánského kláštera v Erfurtě*, kde po dvou letech došel také svěcení kněžského.

Jak se vypravuje, byly to hlavně dvě věci, které přivodily jeho nenadálé rozhodnutí : náhlá smrt blízkého přítele a pak krutá bouře, která zastihla kdysi Luthera r. 1505 na cestě z domova k Erfurtu a k smrti ho dolekala na pustém a osamělém místě; tenkrát prý slíbil, bude-li zachráněn, oddati se životu mnišskému. Než všechny jeho další osudy ukazují, že rozhodnutí vycházelo i z jeho hlubšího založení: byla v něm zřejmá středověká touha po bezpečném zajištění spásy v odloučenosti od světa, od jeho popudů k hříchu, v místech, která se mu zdála vésti ke spásě nejbezpečněji. Ukázalo se však brzy, že život klášterní nepřinášel mladému muži štěstí a že ani nehověl jeho povaze. Především se Lutherovi nepodařilo překonat „svět“ v sobě, jak to sám označoval; středověké úzkosti o spásu duše, tak příznačné pro jeho pokolení, pronásledovaly mladého mnicha, marně se snažícího umlčetí je horlivostí jak v životě klášterním, tak usilovným studiem. Co ho trápilo, byl stále se vracející *pocit lidské slabosti a hříšnosti*; zdálo se mu, že je téměř nemožné, aby člověk při své náklonnosti k hříchu mohl dojítí v očích přísného soudce, jakým se mu jevil Bůh ve smyslu Starého zákona, odpuštění a vykoupění od kletby dědičného hříchu. Jeho úzkosti vzrůstaly, čím více se zahloubával do theologického studia a čím mocněji mu jeho svědomí bránilo, aby se spokojoval s takovými prostředky milosti, vedoucími k spásě, jak je nabízela soudobá církev.

Lutherovi představení viděli brzy, že osamělý život klášterní mu není dosti vhodným prostředím a povolali ho proto po jeho vysvěcení na kněze r. 1508 do *Wittenberka* na tamní mladou universitu, zřízenou teprve r. 1508 saským kurfiřtem, aby přednášel filosofii na stolici, která tam byla vyhrazena právě řádu, jehož Luther byl členem. Než ani na novém místě Luther dlouho nevytrval; r. 1510 byl opět již v Erfurtě a r. 1511 dokonce v Římě, kamž byl poslán v některých záležitostech svého řádu. Teprve když se vrátil v r. 1512 z Říma a byl promonován na doktora sv. Písma, zůstal ve Wittenberce trvale. Přednášel na universitě o Novém i Starém zákoně a při tom kázával pro lid v tamním augustiniánském klášterním kostele a dokonce i v kostele farním, zastupuje nemocného faráře. V horlivé práci duchovní, v činnosti učitelské a svědomitém plnění povinností řádových vedl dále zápas o klid svého nitra.

Dosáhl ho zcela teprve někdy kolem r. 1515, když konečně nabyt přesvědčení, že správně pochopil v Písmě sv. zejména některé výroky sv. Pavla (v jeho známém listě k Římanům o významu víry) a též některé věty sv. Augustina a středověkých mystiků, podle nichž Bůh není křesťanu jen přísným soudcem, ale také milostivým otcem. „Božská spravedlnost jest v podstatě boží milosrdenství," dí na jednom místě sv. Augustin, ukazuje tím, že nikdy není třeba člověku v jeho slabosti zoufati nad spásou; Bůh jest vždy milosrdný a v jeho rukou spočívá spása člověka. „Moc zajisté boží jest k spasení každému," dí i sv. Pavel v svém citovaném listě (I, 16). Jde jen o to, co má člověk činiti, aby podle svých sil přispěl k své spáse. A také na to Lutherovi odpovídal na uvedeném místě sv. Pavel: „Spravedlivý z víry živ bude." Na základě těchto slov dospěl Luther k názoru, že ospravedlnění před Bohem čili spásy nelze člověku dojít vlastními zásluhami nesvobodné vůle, podrobené hříchu, a žádnými vnějšími úkony církevními, nýbrž jen živou věrou v Krista a ve velikost jeho vykupitelské smrti, podstoupené pro lidstvo. Tato sama naprostá, radostná a oddaná víra v dílo Kristovo, vroucnost vnitřního přesvědčení a pokorné oddání v boží milosrdenství (poněvadž člověk nemůže ve své slabosti udělati více) je podle Luthera pak vlastním pramenem a direktivou všeho jednání a žití jednotlivcova. Tato veliká a oddaná víra jediné je podle Luthera schopná bojovati s hříchem, ona jediné přináší sílu ke konání dobra, ona člověka naplňuje radostnou ochotou sloužiti Bohu a lidem a také vše pro ně trpěti. Luther ani nepozoroval, že tyto názory ve svých důsledcích se mimoděk obracely proti katolické víře a zacházely téměř na pole kacířství. Ony vlastně činily nepotřebným všechno prostřednictví mezi Bohem a lidem se strany kněží, činily nepotřebnými vnější úkony, církevní prostředky milosti, jimiž se mělo u člověka napomáhati ke spáse — vše to Kalvin později domyslíl ve své nauce o predestinaci — a stejně i všechny církevní obřady; to se skutečně pak projevilo brzo v Lutherově zápase o odpustky.

Tyto nové názory, k nimž se Luther dopracoval po těžkých vnitřních bojích a krisích, neznamenal v podstatě nové objevy; byly spíše návratem k oněm nejstarším pravdám, které pronikaly prvního křesťanského člověka v jeho myšlení i cítění a jejichž dozvuky vlivem spisů Augustinových ani ve středověké scholastice zcela nezanikly. Ale praxe života církevního zakryla je svým nánosem vyššího cenění zevních projevů činné zbožnosti. Nebylo to tedy revolucionářství, které vedlo Luthera; jeho vnitřní přerod nevycházel z oposice proti soudobé církvi, ta v něm vyrostla až později a spíše jen ze zevnějších příčin. Než přes to Lutherovo vystoupení mělo pro soudobou církev dalekosáhlé následky. Odmítajíc brzo ne správný vývoj církevního života, zatřáslo hierarchickou soustavou takofka v sa mých základech, čili Luther stal se později revolucionářem takofka proti své vůli. Kořeny jeho oposice nevyrostaly ze soudobého humanismu a z jeho skepse, ze sebevědomé kritiky osvícených lidí, jako daleko spíše z onoho mystického hnutí středověkého, které víru prožívalo více srdcem a usilovalo přiblížiti člověka Bohu. Nebyla to kritika rozumu, ale potřeba hledající duše a také potřeba duchovní správy mezi lidem, jíž se Luther ve Wittenberce oddal se vsí horlivostí, které ho

vedly na nové cesty. Své názory hlásal tu Luther také klidně po léta. Ve svých kázáních a na universitě dotkl se ovšem nejednou ostře soudobého života, ale spíše jako duchovní učitel, hlásající pokání a nápravu. Teprve nové spory o papežské odpustky v Německu a zejména v samých zemích saských uvedly ho před širší veřejnost křesťanskou a do konfliktu s církví takofka mimo nadání a proti jeho vůli.

Bezprostřední příčinou nového sporu o odpustky bylo vlastně staré soupeření mezi knížecími rody saským a braniborským o bohaté *arcibiskupství magdeburské*, jehož území leželo na samém okraji rodových držav obou těchto rodů; svým hlavním městem Magdeburkem bylo takofka klíčem k střednímu toku řeky Labe. V držení jeho skutečně

se namnoze střídali členové obou knížecích domů; do roku 1513 vládl v něm arcibiskup z rodu saského, ale toho roku následoval zase kandidát braniborský, markrabě *Albrecht*. Bylo mu teprve 23 let, než přes to se mu podařilo dosíci ještě téhož roku 1513 také *biskupství halberstadtského*, takže rázem získával a ovšem s ním do jisté míry celý braniborský rod dvě bohaté a politicky vlivné duchovní stolice. Přílišné mládí kandidátovo vyžadovalo arcibiskupství zvláštní dispense v Římě už k držení prvního obroči, ale obratné jednání u papežského dvora, opřené o značné úvěry u bankéřské firmy augšpurských Fuggerů, dávalo plnou naději, že mladému kandidátu se podaří udržeti ve svých rukou obroči obě. Než však byla tato záležitost zplna skoncována, uprázdnilo se v Německu také *arcibiskupství mohučské*, spojené s hodností kurfiřtskou, a mladý kandidát magdeburský ohlásil hned i tu svoji kandidaturu. Je to jeden z mnoha příkladů, kterými tak těžce trpěly církevní poměry v německé říši, v níž se všechny knížecí rody snažily udělati z bohatých duchovních obroči jen zaopatřovací ústavy pro své syny, kteří povětšinou neměli ani kněžského svěcení a přirozeně pak ani pro náboženské potřeby lidu nejmenšího porozumění. A tak otázka obsazení arcibiskupství mohučského stala se znova předmětem soupeření obou domů, braniborského a saského. Kapitola mohučská, opřená o svobodné právo volby, přiklonila se k Albrechtovi, kterému se tak otevřela ve dvou krátkých letech možnost získati třetí bohatý stolec duchovní. Očekávalo se sice, že mladý kníže, usilující nyní i o arcibiskupství mohučské, vzdá se prvních dvou hodností, než on nehodlal se nikterak vzdáti

prvních zisků, za něž musil v Římě odvésti značné poplatky, a jal se naopak v Římě hned jednati skrze své plnomocníky o příslušnou dispens i pro třetí důstojenství. Vskutku po delším jednání bylo mu dáno najevo, že po složení určité „komposice“, která byla stanovena na 10.000 dukátů, bylo by možno dispens udělit. To ovšem značilo nové veliké vydání a proto bylo Albrechtovi zároveň naznačeno, že Řím byl by ochoten pro jeho území povolit plnomocné odpustky, jejichž čistý výnos by šel z polovice na potřeby papežské, zejména na stavbu nového chrámu sv. Petra, z polovice pak na závazky nového duchovního kurfiřta, který měl u augšpurských Fuggerů, jak dnes víme, již přes 30.000 zl. vybraných záloh, jež bylo třeba splatiti.

Martin Luther. Mědirytina
od L. Cranacha st. z r., 1520.

Vskutku byla dne 31. března r. 1515 vydána v Římě ve smyslu úmluvy papežská bulla pro diecese mohučskou, magdeburskou a pro biskupství halberstadtské a země braniborské, již se udělovaly v označených územích plnomocné odpustky všem věřícím, kteří by obětovali pro potřeby papežského stolce určitý peníz a vykonali před tím příslušné církevní pokání a dosáhli rozhřešení od hříchů. Odpustky se podle církevního učení promíjely křesťanu ty dlouhé časné tresty, které člověk musil vytrpěti buď ještě na tomto světě anebo jeho duše v očistci, nežli dosáhla slávy nebeské. Podle papežské bully bylo však možno účinnost odpustků přenést také na zemřelé. Hlásání odpustků bylo svěřeno členu dominikánského řádu Janu Tetzlovi, který se byl již dříve v podobném případě osvědčil, a je přirozeno, že neobyčejné milosti, které papežská bulla nabízela, vyvolávaly velké sběhy zejména prostého lidu.

Vyšší německé kruhy hleděly ovšem střízlivěji na věc a proto, ačkoliv diecese magdeburská zasahovala i na území saské, kurfiřt *Fridrich Moudrý* nepřipustil, aby se odpustky hlásaly na jeho panství, a jiný člen saského rodu, vévoda *Jiří Saský*, dokonce Tetzla vykázal z Lipska, když tam přišel odpustky hlásati. Je jisto, že se tu ozvala především rivalita Sasů vůči Braniborcům, než odpustková záležitost narážela od počátku také na odpor německé inteligence vůbec, ať už z kruhů humanistických anebo i z kruhů církevních, pokud i ony usilovaly o církevní reformu. Přes to, že výnos odpustků měl jíti podle bully na stavbu velechrámu sv. Petra v Římě, neměli v Německu valného porozumění pro tyto umělecké

sklony papeže Lva X.; jim odpustky znamenaly jen vyvážení německých peněz do Vlach a v Němcích byli přesvědčeni, že se této formy promíjení následků hříchu zneužívá Římem, i jinak velmi málo dbalým o věci boží. Také okolnost, že v posledních necelých 20 letech byly již pětkrát v Německu podobné odpustky hlášány, budila nespokojenost a nevoli stejně jako dryáčnické jejich nabízení za součinnosti agentů fuggerských, vytěžené peníze rovnou přejímajících, z čehož bylo zjevno, že obchodně fiskální zájmy tu převyšovaly ryze náboženské a duchovní poslání věci. V Sasku bylo pohoršení zvyšováno také tím, že drobný lid se nespokojoval zákazem hlásání odpustků na saské půdě a že, strhován vyhlídkami na zisky posmrtné, houfně přebíhal pro odpustky na sousední území braniborské a magdeburské.

Martin Luther sledoval ve svém kazatelském poslání od počátku toto vzrušení. Nebyl nikterak zásadně proti odpustkům, vystupoval však proti způsobu jejich udělování a chtěl je odpoutati od příliš mechanického pojímání. Je jisto, že lidu podstata věci nebyla zcela jasná. Široká veřejnost hleděla namnoze na věc tak, že složením určitého peníze dosahuje se přímo odpuštění samého hříchu a tím zakoupení nebe, zvláště když se prodavači odpustků nikterak nestarali o to, aby správně vysvětlili, že napřed je třeba ve smyslu církevního učení účinného pokání, lítosti,

zpovědi a rozhřešení a že teprve pak lze dosáhnouti působivé účinnosti odpustků. Když všechno Lutherovo kázání, vysvětlování a napomínání nepůsobilo, podobně jako ani horlení jiných kazatelů, vystoupil Luther otevřeně a 31. října 1517 přibílil podle středověkého způsobu na dveře zámecké kaple ve Wittenberce 55 *thesí* nebo článků, vyzývajících k veřejné disputaci o podstatě a moci odpustků.

These Lutherovy byly odbornického rázu a dotýkaly se podrobně církevního učení o pokání, vině a trestu, o očistci a konečně o odpustcích samých. Ukazovaly na rozhodující význam pokání, které pro člověka však mělo být trvalým stavem srdce a nemělo se projevovat jen chvilkově. Luther vytýkal nadto, že odpustky nemohou smazati hříchy samé a proto zamítal takové jejich honosné hlásání i se všemi odpustkovými lístky. Jeho these nikde se neobracely snad proti církevnímu učení a proti papeži výslovně; ukazovaly jen na jarmareční prodávání odpustků najatými a placenými hlasateli a žádaly, aby se věc pojímala hlouběji a duchovněji. Než přes to, že se snažil vyhnouti každému útoku na církev a papeže, přece důsledný výklad některých jeho thesí, které vycházely z nového pojetí základů spásy, ukazoval, že odpustky jsou vlastně zbytečné, že jich není třeba, ani žádného prostředkování papežského. These se tak rozličně dotkly moci Říma a konečně i samotného Lva X., zejména, když se Luther na jednom místě tázal, proč papež nevyprázdní očištec, když to může, raději z křesťanské lásky k věřícím nežli za peníze, anebo proč tento bohatý církevní kníže nepostaví dóm sv. Petra z vlastních prostředků a loudí k tomu groše chudobných věřících. V 58. thesi pak šel ještě dále, prohlašuje zcela ve smyslu svého nahoře vyloženého theologického vývoje, že jen zásluhy Kristovy a svatých způsobují milost v člověku.

AUGŠPURK, LIPSKO A HLAVNÍ SPISY REFORMAČNÍ

Vystoupení Lutherovo proti odpustkům, které jemu samému bylo přímo věci svědomí, vyvolalo takový ohlas v zemi, že se ho jeho původce sám nenadál. Byl zajisté dalek všech převratných myšlenek, třeba vznikající spor i jemu otevíral oči, když viděl, jaká je propast mezi ideály původního křesťanství a praxí římské církve. Jeho these byly hned vydány tiskem a rozneseny hlavně studentstvem wittenberské university a přáteli Lutherovými z jeho řádu po celém vzdělaném německém světě. Nadto byly přeloženy do němčiny a v několika týdnech v tomto vydání se rozešly po říši i mezi lid latiny neznalý, setkávající se s obecnou pochvalou. Luther sám tomu nebyl rád, ježto se mýnil obracet především ke školeným a studovaným vrstvám, a šlo mu také jen o dobro duší, nikoliv o podnik agitací. Ale věc byla již v proudu.

Je přirozeno, že církevní kruhy musily záhy reagovat na hnutí, které Luther takto vyvolal, zaujmouti stanovisko i vůči němu samému. Také vskutku se brzo ozval odpor, a to jak z Vlach, tak i z církevních kruhů německých. V Německu vedle samého Tetzla a jeho přátel z řádu dominikánského byl to zejména učený profesor ingolstadtské university dr. *Jan Eck*, který se vyslovil proti Lutherovi, a když Luther poslal své these také novému arcibiskupovi magdeburskému, tedy nepřímému původci boje o odpustky, dal i tento po příslušných poradách svým radům v Magdeburce příkaz k odporu a také hned o věci podal zprávu do Říma. Luther byl zejména obviňován, že se dotýká přímo papežského primátu, takže i v Římě se schylovalo brzo k zahájení procesu proti němu. Mnich ovšem se bránil a koncem měsíce května 1518 zaslal papeži své obsáhlé ospravedlnění a výklad svých thesů, vše psáno formou co nejzdrženlivější a s největší šetrností vůči samé osobě Lva X. Nicméně v otázkách sporných šel vlastně ještě dále a odpustky vůbec odmítal. Když jako odpověď pak došlo vybídnutí, aby se dostavil do Říma osobně, odepřel, ježto se nemínil vydávati v takové nebezpečí a také jeho přátelé a ochránci mu k tomu neradili. Další vývoj sporu zadržel zatím sám papež Lev X. Tento muž, o jehož renesančních sklonech bylo vypravováno již výše a jehož mysl byla obrácena ve zcela jiné světy, pohlížel na případ Lutherův spíše s pohrdáním a jako na hádku malých německých lidí; přál si vše urovnati smírně a proto svěřil spor svému kardinálu legátovi *Cajetanovi de Vio*, vynikajícímu theologovi z řádu dominikánského, kterého právě posílal do Německa na říšský sněm v Augšpurce. Chtěl německou věc tím spíše uklidniti, ježto předkládal říšskému sněmu sám požadavky, na jejichž splnění mu mnoho záleželo. Luther se měl v Augšpurce postavit před kardinála a vyslechnouti jeho napomenutí.

Kurfířt saský, který sám zamítal volání Luthera, svého poddaného, do Říma a stal se mimoděk jeho patronem, svoloval k takové schůzi na německé půdě, a tak

se Luther vypravil v měsíci říjnu do *Augšpurka*, kde měl příležitost záhy poznati, jak odpustková záležitost obecně proslavila jeho jméno; i vysocí církevní hodnostáři vyslovovali mu svoji účast a známý augšpurský patricij Konrád Peutinger, proslulý v kruzích humanistických, zval ho k svému stolu. Než jeho slyšení u kardinála legáta nedopadlo příznivě. Prudký a selsky vášnivý Luther narazil v obhajování svých theologických názorů na hrdého knížete církevního, který žádal spíše odvolání, nežli projevoval ochotu s wittenberským profesorem disputovati. Luther z obavy o osobní bezpečí posléze v noci opustil Augšpurk a vrátil se do Wittenberka; tam se arciť nejen universita, ale celá veřejnost postavily tím více za něho.

Již z disputace mezi kardinálem legátem a Lutherem se projevovalo, že také náboženské názory mnichovy a zejména jeho zdůrazňování sv. Pavla a spisů Augustinových naráží na nesouhlas soudobé theologie, zejména thomistické, za níž stál zvláště řád dominikánský; čili ukazovalo se, že i o celou Lutherovu nauku o ospravedlnění a o její theologické základy bude ještě svéstí boj. Než Luther neustoupil ani ve Wittenberce. Odvolával-li se před kardinálem legátem, který žádal odvolání, k papeži lépe zpravenému, odvolával se ve Wittenberce již přímo ke *koncilu*, čímž vyvolal staré stíny velkých koncilů 15. věku, s nimiž v myslích zaalpského světa, zejména německého, byla stále ještě spojena představa o nadřaděnosti koncilu nad papežem.

Kurfířt saský měl rád svoji mladou universitu, kterou sám založil, přál jí a byl hrd i na svého profesora, který získával v německém světě zřejmého ohlasu. Nevíme ovšem, jaké bylo jeho osobní pouto k Lutherovi i k jeho učení, ale jisto jest, že držel nad Lutherem svou ruku a byl rozhodnut od něho jí neodtahovati. Ale ani papež nechtěl ještě jíti dále a neupouštěl od myšlenky smírného rozřešení konfliktu. O novém roce 1519 poslal po starém obyčeji římských papežů posvěcenou zlatou růží kurfiřtovi Fridrichovi do Wittenberka, uživ k tomu jako posla papežského komořího *Karla Miltitze*, rodem Sasa a saského kanovníka, jenž se měl znova při tom pokusit o dílo smíru. Obratnému papežskému diplomatu se podařilo skutečně dosíci od Luthera slibu, že bude již mlčeti, ovšem pod podmín-

kou, pomlčí-li i jeho protivníci, kteří ho již veřejně označovali za kacíře. Luther šel dokonce tak daleko, že byl ochoten i osobně odprositi papeže, bude-li mu ukázáno, že se mýlil, k čemuž měl býti vyvolen některý učený biskup, aby sporné otázky sám prostudoval. Než i tento nový pokus o smír ztroskotal a to pro přílišnou horlivost německých protivníků Lutherových.

V březnu r. 1519 vypsál do Lipska ingolstadtský profesor dr. Jan Eck, o němž bylo již zmíněno, že se od počátku, ovšem v důvěrném postraní, stavěl mezi Lutherovy odpůrce, obvyklou v té době universitní disputaci, která měla pojednati o některých ožehavých otázkách theologických. Disputace byla formálně namířena proti Lutherovu příteli, wittenberskému profesoru *Ondřeji Bodensteinovi* zv. *Karl-stadt*, ale z pozorného čtení thesís bylo jasno, že míří i proti samotnému Lutherovi, kterého k disputaci Eck rovněž zval. Luther byl pobouřen, že se tak vzájemný mír porušuje, ale když přišel čas disputace, přijel do *Lipska* i on a s ním humanisticky vzdělaný a přes své mládí již proslavený graecista, synovec Reuchlinův, nový profesor wittenberské university, *Filip Melancton*, později nerozlučný přítel a spolupracovník Lutherův. Přijelo ovšem i mnoho studentů z Wittenberka. V dlouhých rozpravách a rozhovorech, jichž se zúčastnilo mnoho posluchačů a řečníků, projevil zkušený disputator, dr. Eck, zřejmou převahu jak nad Karlstadtem, tak nad Lutherem, zejména svými vědomostmi o církevních dějinách a o církevním právu. Luther vynikal sice nad svého protivníka lepší znalostí Písma, ale v dlouhých rozkladech, v nichž bylo jednáno i o Lutherově nauce o ospravedlnění a o významu dobrých skutků, zapletl se Luther zvláště v otázce papežské autority do nebezpečných tvrzení, když ukazoval, že moc papežství nad církví není v podstatě starší nežli čtyři století a nijak tak stará jako církev sama. Lutherovi z toho plynulo, že papežství není tedy ani božského původu a že vlastně vzniklo jen jako úřad, vyplynuvší z lidských potřeb. Proto popíral autoritu papežskou v učení víry, třebaš jinak papežský úřad a papežskou vládu a správu v církvi uznával. Když pak dr. Eck ukázal, že koncily a posledně i sám koncil kostnický uznaly papežský primát, a tím došlo k disputaci o koncilech, popřel Luther v zápalu boje i jejich autoritu, ukazuje, když mu bylo předloženo, že učí jako český Hus, že právě kostnický koncil odsoudil některé *Husovy věty*, ač dlužno je uznati zcela za křesťanské a evangelické. To vzbudilo vrcholné pohoršení mnohých účastníků, zejména také přítomného vévody saského Jiřího, a hádání skončilo se bez výsledku.

Tak docházel Luther čím dále k radikálnějším důsledkům svých náboženských myšlenek, hnán snad spíše hněvem nad způsobem boje svých protivníků, nežli ze zcela jasného uvažování a vědomí. To, že hájil Husa, proti němuž kdysi celé Německo bojovalo, zvláště zaráželo i leckteré z jeho přátel a přívrženců; mnozí z učenných ochladli, ale na druhé straně Lutherova vášnivost strhovala; jakási lidová drsnost a upřímnost jeho zjevu budily důvěru ve vzrušených německých poměrech, kde od počátku sporu o odpustky všechno veřejné mínění obracelo se proti vlášskému, t. j. cizímu papežství a jeho vykořisťování německého národa. Luther se stával takofka národním mluvčím ve vyvolaném boji; i největší část humanistických kruhů šla za ním. Byl to zejména Oldřich z Huttenu, který dal své publi-

cistické pero tak zcela do služeb boje Lutherova, že se zřekl i latinského básnění a psal od těch dob jazykem národním, burcuje německé svědomí proti papežství a jeho vládnímu systému v Německu. Ovšem nejvýznamnější souvěký představitel humanistické učenosti, Erasmus Rotterdamský, zachoval se k Lutherově roztržce s Římem chladně a zdrženlivě v správné předtuše, že hlučný rozruch a zviření lidového prostředí může jen poškodit jeho vlastní reformní náběhy, především k vzdělavcům se obracející.

Lutherovu popularitu mocně sílila zejména skutečnost, již v předchozím opětně vytčená, že Německo jako celek proti zasahání Říma nemělo dosti účinné ochrany, ač hlasy proti tomuto zasahání stále vzrůstaly, takže i poslední říšský sněm augšpurský r. 1518 vypracoval ostrá gravamina proti kurii papežské a odeslal je do Říma. Ale v císaři Maxmiliánovi, jehož mysl byla obrácena zcela v jiné strany, německá veřejnost v tom opory mnoho nenacházela. Tím více našel však muž, který se konečně odvážil s takovou rozhodností do věci zasáhnouti, obecný souhlas ve všech končinách říše.

Pro něho samého ovšem lipská disputace ještě nijak neznamovala plné odtržení od církve; Luther činil vždy ještě rozdíl mezi církví a římským papežstvím. Přední úkol, který si po disputaci postavil, bylo doplnit usilovným studiem mezery ve vzdělání, jež v Lipsku poznal. Studoval zejména dějiny církve posledních století, dějiny velkých koncilů 15. věku a jejich úsilí o církevní reformu, ale jak už to bývá v takové situaci, hledal spíše materiál proti a zacházel čím dále více na cesty, které ho s Římem rozváděly. Je zajímavé, že obrátil tehdy svůj zrak zejména k historii českého husitství, jehož se také ve své disputaci dotkl. Prostřednictvím spisů Husových, návštěvníky z Čech mu zaslanych, seznámil se i s myšlenkami Wicklifovými a poznával mimoděk, jak vlastně právě těmto zjevům stojí blízko. „Všichni jsme husity, i sv. Pavel a Augustin,“ psal jednomu ze svých přátel, s překvapením si to uvědomoval, a máje dobré zprávy, co se v té době již proti němu podnikalo v Římě, spěl rychle k plnému rozkolu.

Již 1520 vydal Luther tiskem tři své *základní spisy*, které jeho rozchod s církví zpečetily. První, nadepsaný *An den christlichen Adel deutscher Nation von des christlichen Standes Besserung*, jest psán vzrušeně a se vši prudkostí proti papežské vládě nad světem. Luther se tu obrací přímo k císaři, ke knížatům a všem německým vrchnostem, vyzývá je, aby svrhli římské jho, osamostatnili církev německou a uspořádali křesťanský život na zcela nových základech; také dokonalému smíru s husitskými Čechy jest tu věnován zvláštní oddíl. Všechnu vyvýšenost kněží nad laiky tu již Luther zavrhoval a zavrhoval i zvláštní stav duchovenský, skládající se z papeže, kardinálů a kněží světských i klášterních; všichni křesťané jsou podle něho duchovního stavu, t. j. všichni mohou svobodně vykládati Písmo, které jest mu jediným pramenem ve věcech víry. Proto neuznával ani práva papežů vykládati autoritativně bibli a v kněžstvu viděl jen úředníky pro věřící. Žádal proto řádné vybudování řádu farního duchovenstva, jemuž chtěl dopřáti jako budoucím představitelům křesťanských obcí plnou svobodu žítí mravně v manželství, zabezpečení po strážce výživy a tak možnost vzdělávat se, lid a hlásati mládeži

evangelium. Aby pak bylo lze zavést tento nový stav, žádal svolání *napapeži zcela nezávislého koncilu*, který měl také odstraniti všechny tíživé staré poplatky do Říma, taxy, provise, daně atd.; měly býti zrušeny i všechny zbytečné svátky a církevní slavnosti, rozličné církevní dispense, a z části na účet církevního jmění měla býti nově uspořádána i otázka chudinská, při čemž dosavadní tísnivé almužnictví mělo býti odstraněno.

To vše jsou požadavky, v nichž už se rýsovaly základy budoucí německé církve evangelické, církve bez papeže a bez Říma. Je zajímavě však viděti, jak Luther se stále snažil udržovati svou věc na půdě čistě náboženské a církevní a jak se vyhýbal všemu revolučnímu vybočování, na př. na půdu sociální, třeba se tomu zcela vyhnouti nemohl. Ve spisku staví se na př. proti velkému luxu bohatého měšťanstva i proti rostoucímu peněžnictví německému, které s sebou neslo tolik stínů. Proti němu vyvyšoval spravedlivou a poctivou práci sedláka za pluhem, který mu představoval vlastní jádro a budoucnost národa. Je přirozeno, že se tento spisek rozešel v nových a nových tisícových vydáních po celém Německu a že dosavadní vzrušení jen stupňoval. Druhý jeho spis, který vydal r. 1520, je nadepsán „*De captivitate Babylonica ecclesiae praeludium*“; je založen spíše učeně, dogmaticky. Proto také vyšel latinsky, ježto se obracel k užšímu kruhu theologů. Ukazuje, že papežství uvedlo křesťanskou církev v babylonské zajetí zejména zvláštním a složitým vybudováním systému svátostí. Zamítal je a ponechával z nich jen tři: křest, pokání a večeři Páně. Ale i tu zavrhoval dosavadní mši s transsubstanciací, ač i on učil, že přítomnost Kristova v této svátosti jest skutečná. Změnil tím zcela podstatu mše, ale přes to

rozdíl mezi jeho učením a katolickým nebyl tak veliký a Luther nezacházel tu tak daleko, jako pak reformace švýcarská, která zamítala jakoukoliv přítomnost Kristovu v chlebě a víně. Zároveň žádal i podávání z kalicha. Třetí spis, který vyšel pod označením „*Von der Freiheit eines Christenmenschen*“, byl určen širokým a neučeným vrstvám. Jest mírně a zcela nábožensky psán. Luther v něm dal nejvíce nahlédnouti do svého nitra, do svých náboženských bojů za mládí a rozvíjí v něm své již výše vyložené myšlenky o náboženství, o ospravedlnění, o významu dobrých skutků a p. Přiznává, že člověk sice podle duše jest skrze víru dostatečně ospravedlněn a zevně svobodný; než uvnitř jest podle něho každý poután ještě zákonem evangelia, zákonem lásky k bližnímu, tak aby byl služebníkem každého. Bližním má sloužiti z vděčnosti k Bohu za jeho dobrotu, která ho zahrnula tak mnohými statky, a tak i tyto myšlenky Lutherovy jsou jen návratem k Písmu a evangeliu, k onomu starému křesťanství, k němuž se Luther ve svých počátečních bojích vracel a z něhož pak vždy znova vycházel.

Je přirozeno, že to vše přineslo nutně konečné odsouzení Lutherovo se strany církve. Již po lipské disputaci bylo v Římě přikročeno k obnovení jeho procesu a za základ k němu posloužil protokol, který o disputaci napsal sám dr. Eck. Celá první polovice r. 1520 byla věnována studiu věci a koncem května byla o ní konečně připravena papežská bulla. Vyšla s datem 15. června a jest známa v historii podle svých počátečních slov jako bulla *Exsurge Domine*; je v ní odsouzeno 41 článků Lutherových i jeho spisy a je v ní žádáno od něho samého i od několika jeho okázalých stoupců odvolání do 60 dnů. Nato následovalo i zvláštní papežské breve ke kurfiřtovi saskému, v němž se zase požadovalo, aby Luther byl zbaven saské ochrany.

Papežské listy byly však v Německu vítány s různými pocity; mnohé přiváděly do rozpaků, ale jinde většinou odmítli odsudek vyhlásiti, jak to učinil i sám protektor Lutherův kurfiřt saský Fridrich Moudrý. Také universita se postavila za Luthera, který pak, když už na různých místech byly jeho spisy páleny, uvrhl sám papežskou bullu dne 10. prosince 1520 veřejně do ohně před městskou branou wittenberskou. Byl to skutek jistě neslýchaný a Luther jím spaloval za sebou i všechny mosty k návratu. Než záleželo na světské moci, co ta učiní, neboť podle dosud platných zvyklostí jí náleželo přistoupiti k dalším krokům, tak jako bylo v procesu Husově, t. j. po odsudku církevním měla následovati klatba říšská a pak její provedení se strany vlády.

KAREL V. A WORMSKÝ EDIKT

Císař Maxmilián I. se již nedožil rozhodného obratu Lutherova. Zemřel 12. ledna 1519 ve stáří 70 let, poněkud neočekávaně a dříve než dosáhl toho, aby i korunu císařskou zabezpečil svému staršímu vnukovi *Karlovi* k tolika jiným panstvím, jichž tento syn Filipa Sličného a Johanny Kastilské se stával dědicem. Ještě v srpnu r. 1518 vynaložil císař na augšpurském sněmu u kurfiřtů všechn svůj osobní vliv, aby je získal pro volbu Karlova, ale po jeho smrti objevily se přece vážné překážky. Byla to především Francie, která počala hatiti plány habsburské. Král František I., ozářený nedávným dobytím Milánska a posílený smírem s papežstvím, považoval se sám za dosti důstojného kandidáta na trůn římských císařů, který sice v posledních staletích byl stále spjat s německým královstvím, než jako universální důstojnost v křesťanstvu mohl býti vždy obsazen i jiným panovníkem. Držení císařské koruny bylo by Francii zajisté přineslo veliké zisky zejména v jejím soupeřství s rozpínavou mocí habsburskou, s níž František I. r. 1516 uzavřel sice mír noyonský, ale s malou nadějí v jeho stálou trvalost. Proto francouzská politika nasazovala vše, aby voličové budoucího císaře byli odvráceni od Habsburků. A také kurie papežská, jež nerada viděla pronikání habsburské moci do Itálie, stála spíše na francouzské straně. K penězům krále francouzského, jimiž měli být získáni voliči nového císaře, připojoval tak Lev X. i svůj vliv, jímž měli býti získáni zejména tři duchovní kurfiřti. Francie sama si získala již předtím zejména kurfiřta braniborského, a poněvadž kurfiřt saský Fridrich Moudrý nedával se žádným způsobem otevřeně získati pro stranu habsburskou, jevila se situace na čas Karlovi Habsburskému vskutku dosti nepříznivá.

Ale jeho finanční převaha, podporovaná zejména augšpurskými Fuggery, odrazila na konec všechny útoky francouzské. Duchovní kurfiřti byli přes opačné úsilí Říma vesměs získáni penězi habsburskými - kurfiřt mohučský dokonce sto tisíci zlatých, a kolínský polovicí toho obnosu — a tytéž prostředky rozhodly i u kurfiřta falckého. Působily do jisté míry i u voliče saského, který se sice nedal v žádné jednání se stranou habsburskou, ale dovoľoval aspoň svému bratrovi, aby si od Habsburků získal rozličné úsluhy. Papežská politika, vidouc, že kandidatura francouzská jest ztracena, hleděla v poslední chvíli získati pro ucházení o římskou korunu aspoň kurfiřta saského samého, ale situace odpůrců habsburské volby byla čím dále beznadějnější. Pro kandidaturu Karla V. mluvila nejen stará tradice, ale také i jakási nechuť německých knížat proti králi Františkovi I., jehož absolutistické sklony byly v Německu dobře známy; konečně rozhodovaly tu i antipatie proti samému Římu. Strana habsburská měla konečně i publicisticky vrch; v Habsburcích viděla se v rozličných tiskových projevech na př. i ochranná hráz proti rozpínavosti turecké, a tak vyšel 28. června 1519 ve *Frankfurte*, kde se volba konala, Karel V. jako vítěz; i kurfiřt braniborský, vida beznadějnost odporu, přidal se k většině, v níž ovšem na straně Habsburků stáli i poslové mladého českého krále Ludvíka jako jednoho ze sedmi voličů, který byl sňatkovou politikou císaře Maxmiliána spolehlivě získán pro stranu habsburskou. Za mocného vytrubování fanfár a zpívání církevních zpěvů byla vyhlášena volba Maxmiliánova vnuka, třebaš Karel dlel v té době daleko od říše německé v svém království španělském.

Mladý císař zůstával v Barceloně, když mu byla přinesena zpráva o volebním úspěchu. Bylo mu teprve 20 let. Byl to churavě vypadající, drobný a bledý mladík, v jehož zevnějšku nic nepřípomínalo ani rytířský majestát dědův, ani velebenou sličnost otcovu. A přece úsudek o nevhodnosti jeho kandidatury by byl býval ukvapený. Sebevědomé vystupování Karlovo ve Španělsku, jímž se dostal až do srážek s místním obyvatelstvem, stupňujících se posléze ve velikou *vzpouru městských komun kastilských*, ukazovaly, že se v něm může Německu dostat energického a nad průměr vynikajícího panovníka. Měl konečně dobrou výchovu za sebou. Jeho prozíravá teta Markéta, která za jeho mládí vládla v Nizozemí jako regentka, vštípila mu nejen všechnu ctižádost, slušící panovníkovi tak ohromných říší, nýbrž naučila ho i horlivě plniti vládní povinnosti. V Německu viděli v mladém panovníkovi krev své krve přes to, že mladý císař byl vlastně do té doby jazykem a kulturou spíše Francouz nežli Němec. Po otci byl sice z rodu německého, ale se strany matčiny a jejích předků bylo možno nalézt mezi 32 jeho předky jen jediného Němce; mnoho krve neněmecké kolovalo v jeho žilách po předcích ostatně i v linii otcovské, ale v Němcích byli spokojeni a sám Martin Luther děkoval Bohu za takovou volbu mladého a nadějného panovníka.

Dne 25. května 1519 stál Karel V. na zpáteční cestě již na půdě anglické v Doveru, zdržel se však přes léto v Nizozemí a teprve 22. října stanul u Cách. Jeho volitelé uvítali ho jménem celé říše i s městem slavnostně. Sedě na koni přijímal nový král pozdravy a hold mlčky, ale s odkrytou hlavou, načež ve velkém průvodu, v němž byl celý pluk knechtů o 3.000 mužích, vojenské průvody kurfiřtů, knížat

a hrabat říše, cizí vyslanci a hodnostáři, španělští grandové a rytíři zlatého rouna, vtáhl slavně do města, kde byl nazítří korunován. Tak se ocitl konečně na německé půdě a stanul tu také tváří v tvář německé reformaci. I on si přál reformy církevní správy, jejíž potřeba se cítila v křesťanstvu obecně. Byl vychován v Nizozemí, kde měli na něho značný vliv tamní humanisté, a také německá knížata neopominula mu hned v počátcích zdůrazňovati zvláštní nutnost církevních oprav. Než bylo záhy viděti, že mladému panovníkovi byly všechny větší převraty zvláště na poli věroučném proti mysli, neboť opravdové podkopávání autority hierarchické odmítal zásadně, tím spíše, že obratně na něho působil papežský legat *Gerolamo Aleandro*, vyslaný k jeho dvoru s bullou Luthera odsuzující a s pověřením, aby na mladém císaři vymohl provedení říšské klatby proti odbojnému mnichu a jeho stoupencům. Ovšem císař, ač svolil k pálení knih Lutherových v Nizozemí, nemohl zcela přezíratí obecnou náladu v Němcích, jež se stavěla čím dál více proti tomu, aby Luther byl odsouzen bez slyšení. Ve zmíněném již traktátu k předákům německého národa Luther se sám na př. ujímal Husa a prohlašoval za zcela nespravedlivé jeho odsouzení a zničení: „I kdyby byl býval sebe horším kacířem,“ dí tu Luther, „bylo to proti Bohu ho upáliti. Kacíře třeba Písmem usvědčiti a nikoliv ohněm; tak to činili již staří církevní Otcové.“ A toto stanovisko přijala pak celá německá veřejnost i v otázce Lutherově. Proto mladý císař, ač také z politických ohledu si přál naléztí v nastávajícím boji s Francouzi papeže spíše na své straně nežli proti sobě, nemohl se odhodlati k tomu, aby vyplnil hned přání jeho legáta a dal Luthera do klatby. Nemohl tak učiniti ani s ohledem na saského kurfiřta, jednoho z nejváženějších členů sboru německých knížat a vlastního ochránce Lutherova, a proto bylo konečně stanoveno pozvati Luthera na říšský sněm svolaný na počátek r. 1521 do *Wormsu* a slyšeti ho.

Říšský sněm měl s počátku arcíť i jiné naléhavé věci před sebou. Mladý panovník nehodlal se dlouho zdržovati v Němcích, neboť hrozící válka s králem francouzským vyžadovala jeho přítomnosti jinde a ovšem vyžadovala také peněz. Mělo se tudíž především jednati o nové berně, určené na válku, ale mělo býti jednáno také o rozličných přáních sněmu ve smyslu *volebních kapitulací* či výjimek, pod nimiž byl nový císař volen a jež měly přirozeně rostoucí moc knížat německých ještě více zvětšiti. Šlo tu zejména o otázku říšské správy za nepřítomnosti panovníkovy, o dosazení a pravomoc t. zv. *říšského regimentu*, jehož zřízení si vynutili knížata a stavové již r. 1500 za císaře Maxmiliána, třebas ten pak dovedl jeho význam značně obmeziti a jej posléze úplně setřásti. Ale otázka Lutherova se stále vznášela nad sněmovním jednáním a proto Karel konečně rozhodl, aby Luther byl do Wormsu povolán k slyšení na polovici měsíce dubna. Papežský posel Aleandro ještě 13. února v ostré řeči vystoupil proti německému kacíři, ukazuje na příkladu Jana Husa, Čechů a Jana Žižky, kam dospívá podobné kacířství, nepostaví-li se světská moc včas proti němu; než pozvání Lutherovo tím již neodvrátil.

Je přirozeno, že pozornost celého Německa se v té chvíli obrátila k osobě 38letého reformátora. Mnozí z rozhodujících účastníků sněmu si v duchu snad ani nepřáli, aby Luther přišel, bojíce se dalšího jitření poměrů v říši, a tyto obavy

sdíleli i mnozí vlastní přátelé Lutherovi. Než Luther přes to, že dobře znal osud Jana Husa, přibyl za velkého sběhu lidu do města dne 16. dubna doprovázen několika ze svých přátel a již následujícího dne byl pozván do sněmu. V plném shromáždění byl dotázán oficiálem arcibiskupa trevírského, zda se přiznává k svým spisům, jež mu byly předloženy a jejichž tituly byly přečteny, a zda chce odvolati aspoň ty články, jež byly z nich přečteny jako závadné. Luther, snad překvapen a poněkud zmaten velkým slavnostním shromážděním i postupem slyšení, které žádalo prosté odvolání a dovedlo účinně vybrati závadná místa, nedal hned jasné odpovědi, vyžaduje si čas na rozmyšlenou do příštího dne. Ukázalo se i tu, jak tento již tak známý muž, ale v podstatě vždy plachý syn selského venkova, nerad vystupoval na veřejnost a jak i v řečnění nemíval vždy chvíle pohotovosti. Jeho nejistota byla ovšem přijata s velkým zadostiučiněním na straně papežské a zalekla neobyčejně Lutherovy přátele. Než následujícího dne již Luther našel sebe; odmítl pevně a rozhodně. V delším projevu odmítal i závaznost rozhodnutí koncilu a připouštěl ústup leda v tom případě, že by byl přesvědčen a přemožen samým Písmem sv. Nastala prudká, ale krátká kontroverse, kterou přerušil sám císař, hněvivě pobouřen proti Lutherovi.

Mladý císař byl vskutku rozhořčen; prohlašoval, že tak jako jeho předkové byli vždy věrnými syny církve, zůstane jím i on a vynaloží vše, aby zabránil mož-

nosti, že jeho vinou a k jeho věčné hanbě se rozmohlo v říši kacírství. Byl rozhněván tím více, když právě v těch chvílích docházela ho z Itálie zpráva, že papež, jsa správně poučen o skutečné situaci v Německu, opouští spojenectví s Francií a přestupuje na jeho stranu. Sněm sám si sice ještě vynutil sestavení zvláštní komise, která by znova jednala s Lutherem a věc ukončila v dobrém; chtěli ho zejména přinutit, aby uznal aspoň závaznost koncilů, která od dob posledních dvou církevních shromáždění, basilejského a kostnického, byla v Němcích v takové úctě; ale všechno jednání bylo marné. Odvolávaje se na své svědomí, Luther neustoupil a raději dne 26. dubna pod tajnou ochranou svých přátel, zejména saského kurfiřta Fridricha, opustil rychle Worms a spěchal k Wit-

tenberku. Na cestě byl však dne 3. května líčeně přepaden a odvezen na kurfiřtský hrad *Wartburg*, kde byl se zřejmým vědomím kurfiřta opatrně ukryt, aby byl ochráněn od možných následků achtu, který po všem, co se stalo, hrozil nezadržitelně.

Dekret proti Lutherovi je znám pod názvem *ediktu wormského* a byl vydán císařem v dohodě s papežským vyslancem Aleandrem dne 26. května 1521. V obsáhlé formě vyhlášovala se v něm klatba nad Lutherem i jeho přívrženci, přáteli a ochránci a jeho spisy se odsuzovaly ke spálení. Je zajímavé, že důležitý tento rozsudek nebyl vydán pod datem toho dne, kdy ho císař podepsal, t. j. 26. května, kdy velká část účastníků sněmovních byla už mimo Worms, ale že byl antedatován dnem 8. května, tak aby se zdálo, že vyšel ve chvíli, kdy celý sněm byl ještě pospolu. Neméně je zajímavé, že edikt neměl zavazovati obecně; aspoň kurfiřt saský byl císařem zvláště ujištěn, že on jeho následků má býti ušetřen. A také jen s tímto papírovým rozsudkem se císař spokojil. Ač rozhodný katolík, který zejména v Nizozemí krvavě pronásledoval počátky reformace, nechával v podstatě v Německu Luthera na pokoji, potřebuje ve své evropské politice dobré vůle knížat, Lutherovi nakloněných. Než ukazuje to také, že mladý tento muž Lutherovu hnutí nerozuměl a že je zřejmě podceňoval, domnívaje se, že se věc uklidní sama sebou. A právě to bylo rozhodné pro další osud Lutherův a jeho učení, v němž prudký a vášnivý mnich, tlačěn svými protivníky, vzdaloval se čím dále více od Říma.

Mladý císař vskutku po vydání ediktu opustil Německo a obrátil se do Nizozemí, aby sám řídil válku proti Francii, vznikající jak na hranicích Nizozemí a Španěl, tak i v končinách italských. Byla to válka vítězná; útoky Francouzů na hranici španělské i nizozemské byly odraženy. V Itálii zmocnily se spojené síly španělské a papežské v listopadu 1521 dokonce celého francouzského *Milánská* a obsadily i hlavní jeho město Milán. Dne 27. dubna následujícího roku (1522) byli pak Francouzi znovu poraženi u *Bicoccy* a s nimi i švýcarské pomocné sbory, které byly tak váženy v předchozích bojích. Také Janov se poddal císařské moci a tak v krátkosti celá severní Itálie uznávala vrchní vládu Karlova. Než válka tím mezi císařem a Francií nebyla skončena. Papež Lev X. zemřel za ní v prosinci 1521 a císař sám v červenci r. 1522 odplul do *Španěl*, aby odtud pokračoval v boji, který ho zcela odvracel od záležitostí německých. Ve své ctižádosti a povzbuzen velkými úspěchy šel zcela za ideály středověkého universálního císařství, chtěl si zabezpečiti plnou převahu v moři Středozezemím a tím trvale ovládnouti Itálii a překonat Francii; a tak válka trvala až do r. 1529. Končila sice, jak ještě uslyšíme, vítězstvím Karlovým, který po celých 7 let od r. 1522 dlel ve Španělsku, ale rozhodla také zcela o *vítězství německé reformace*.

ZWINGLI A POČÁTKY REFORMACE VE ŠVÝCAŘÍCH

Hnutí Lutherovo překročilo velmi rychle i hranice vlastní německé říše. Jeho ohlas zaléhal všude do končin, kde německý živel byl usídlen, a to i do nejuvzdálenějších ostrůvků z doby německé kolonisace, jako tomu bylo na př. na Slovensku, v Uhrách anebo v Polsku. Že to byly především blízké německé *Švýcary*, které se staly živnou půdou nového národně německého hnutí, jest zvláště pochopitelné. Švýcary byly odedávna spojovacím článkem mezi Itálií a Německem; humanistická studia se tu rozšířila velmi záhy a s nimi také svobodnější duch v nazírání na věci církevní. Není proto divu, že již v prvních letech Lutherova působení i ve všech větších městech švýcarských vedl se tuhý zápas o jeho myšlenky, jež na švýcarské půdě šly k vítězství někdy ještě rychleji nežli v Německu samém. Reformace tu je spojena, zejména v německých krajích Švýcar, hlavně s osobou curyšského kazatele *Ulricha Zwingliho*.

Zwingli vyšel také ze selské rodiny jako Luther, ale celý jeho život v mládí se značně odlišoval od života Lutherova, tak jako se pak odlišilo i Zwingliho náboženství od náboženství jeho německého vrstevníka a zčásti učitele. Zwingli se narodil r. 1484, byl jen asi o půl roku mladší nežli Luther. Narodil se v malé vsi Wildhaus v kantonu St. Gallen ze svobodné rodiny selské, jejíž členové byli dosti zámožní i významní lidé, aby mohli mladému svému příslušníku zabezpečiti klidné studie. Zwingli studoval v Bernu a Basileji a již jako patnáctiletý hoch přišel na universitu ve Vídni a nato pak znova do Basileje. Všechna místa, kterými prošel, proslula jako významná střediska humanistického ruchu (ve Vídni byl na př. jeho učitelem proslulý německý humanista Konrád Celtis), takže Zwingli už jako mladý student se seznámil s novým evropským duševním prouděním a stal se horlivým stoupencem těchto nových směrů; i když dosáhl hodnosti magistra a přijal místo faráře v obci Glarus, pokračoval i tam v dalším studiu humanistickém a osvojil si zvláště znalost řeči řecké. Při tom se obracel se zvláštním zájmem i k Písmu, a jak dnes víme, užíval při jeho studiu i starých vydání a zejména pak vydání v původním textu řeckém, který v té době vydal tiskem Erasmus Rotterdamský. Na tomto vydání a na Erasmových spisech vůbec učil se Zwingli obracet přímo k pramenům a tak bráti s kritikou vše, tedy i to, co na př. středověká církevní učenost postupně přidávala k původní víře křesťanské. A tato nová vědecká orientace stala se pak mimoděk jednou z cest, po níž Zwingli jako mnozí jiní z jeho učených vrstevníků dospíval k rozchodu se soudobou církví, zejména od vystoupení Lutherova. Ale z toho také vidíme, jak to byly zcela jiné cesty a popudy, které ho vedly k rozchodu se starým řádem, nežli u Luthera. Kdežto Luther byl odchovancem mystiky a církevních otců, byl Zwingli výhradně dítětem kritického úsilí humanistů. Luther odcházel z církve, jak jsme viděli, po těž-

kých bojích duševních, jsa snad církevnější nežli církev sama, Zwingli dospěl k tomu čistě rozumovou cestou, na základě vědecké kritiky.

Druhá cesta, která Zwingliho odvracela od Říma, vycházela ze soudobých *politických poměrů švýcarských*. Viděli jsme nahoře, jak hornaté Švýcarsko bylo přímo dodavatelem otužilých sborů žoldnéřských, zejména ve válkách v severní Itálii. Papežové římsí a králové francouzští platili význačným osobnostem švýcarským roční pense, jen aby měli v nich včas potřebnou oporu, a Zwingli sám dvakrát prožil jako polní vojenský kazatel se svými krajany vojenské výpravy do Itálie. Po prvé r. 1512 stal se svědkem triumfálního tažení Švýcarů Lombardií, kdy

se švýcarská vojska sama na čas zmocnila vévodství milánského, po druhé r. 1515 viděl tragický konec bitvy u Marignana. Sám bral po nějakou dobu z Říma roční pensi 50 zl., jíž užíval hlavně na další vzdělání a nákup knih; než katastrofa u Marignana a vše, co následovalo, otevřelo mu oči. Byl do duše dotčen truchlivou skutečností, jak jeho krajané, kupovaní od politických soupeřů, prolévali krev za zájmy cizí a domů přinášeli jen mravní zkázu, nehledě na to, že odchodem mužů za hranice jejich země hynula i hospodářsky. A poněvadž právě papežství mělo velký podíl na tom, pohlížel Zwingli tím kritičtěji k Římu a na soudobou církev. Jeho farníci však nesouhlasili s jeho názory, když je proslovil i tiskem, a tak Zwingli složil úřad faráře ve své obci a přijal místo kazatele v proslulém poutním místě v opatství *Maria-Einsiedeln*.

V novém místě měl příležitost kázat velkým zástupům a kázání ta, v nichž se Zwingli už zcela odpoutával od dosavadního scholastického zahalování a šel k samému jádru křesťanství, t. j. ke křesťanství bible Nového zákona, budila velkou pozornost i v Římě, takže r. 1518 sám papežský legát ho hleděl veřejnou pochvalou utvrditi v souhlasném postupu s církví. Zwingli se ovšem tehdy ještě nerozcházel s Římem, než zkušenosti a dojmy, získané právě v postavení poutního kazatele, jeho přesvědčení o nutnosti reformy církve jen sílily. Jeho rostoucí popularita způsobila, že r. 1519 byl mu nabídnut úřad *kazatele v městě Curychu*, nejpřednější a nejlidnatější to obci spolkové jednoty švýcarské. Bylo to v době, kdy Luther stál již v plném boji proti odpustkům, kterýžto zápas i Zwingli sledoval se vši pozorností. Měl u něho ten ohlas, že Zwingli, když se 1. ledna 1519 ujímal v Curychu kazatelského úřadu, prohlásil rovněž, že i on svým posluchačům chce kázat slovo boží beze všech přídavků církevních, *podle původních pramenů*, t. j. podle Písma, a tento den také považují švýcarští historikové za zrození švýcarské reformace.

Zároveň se Zwingli zřekl papežského platu a pod dojmem Lutherovy lipské disputace dosáhl toho, že také z Curychu byli prodavači papežských odpustků vypovědění. Když pak v té době došel i do Švýcar zákaz Lutherových spisů, městská rada na jeho zákrok jej odmítla a naopak vydala nařízení, aby všichni kazatelé hlásali slovo boží zcela svobodně. A když r. 1522 za velkého moru v městě Zwingli takofka zázrakem unikl smrti z nakažení, byl jeho vnitřní převrat dokonán. I on chtěl hlásati evangelium oproštěné už od všech dodatků a výmyslů „doktorů, papežů a koncilů“, a v neúnavné kazatelské a publicistické činnosti upadl ještě téhož roku také on v otevřený konflikt s církví především v otázce *postů*, které zavrhoval, ježto pro ně nenacházel v Písmě opory. Ve dvou velkých disputacích, k nimž kolísající městská rada sáhla v lednu 1523, aby se vyjasnil spor mezi Zwinglim a jeho protivníky, předložil Zwingli 67 thesů, které i jeho, jako se před tím stalo Lutherovi, vzdalovaly od Říma docela. Městská rada se přiklonila na jeho stanovisko trvale; i ona hájila při tom nový princip, že ne hierarchie, ale náboženská *obec křesťanská*, představovaná její státně politickou reprezentací, t. j. *městskou radou*, nastupuje na místě biskupově ve všechna práva a spolurozhoduje i ve věcech víry. Tak se město vytrhlo i z pravomoci kostnického biskupa a násled-

dovalo svého kazatele úplně. Na Zwinglim je zvláště zřejmo, jak jeho náboženská reformace vyrostla hlavně pod vlivy humanistickými. Humanistická touha po pravdě a volnosti zkoumání to byla, která ho přivedla na dráhu reformátorskou.

Zwingli byl duch prakticky a rozumově rozhodnější nežli Luther. Ve svém postupu neměl smyslu pro ceremonie a víru bral spíše filosoficky a ethicky nežli mysticky; proto se nezastavoval ani před hlavním pilířem katolické víry, t. j. před otázkou mše. I ta mu byla jen zevním aktem kultu, nepřijímal proto ani Lutherova učení o přítomnosti Kristově v této svátosti a tím se s ním rozcházel nejvíce. Jak bylo již výše řečeno, zachovával Luther přece jen katolické učení o přítomnosti těla Kristova ve chlebě a víně a tím zůstával staré církvi mnohem bližší. Zwingli vykládal vše jen *symbolicky* a prosté podávání chleba a vína na místě mše bylo mu pouze památkou a vzpomínkou na poslední večeři Páně. S jeho názory o církvi arciť souviselo, že i církevní jmění bylo zabráno a obráceno městem na školy nebo dobročinné účely, že do bohoslužby byla zavedena rovněž *řeč lidová* a z kostelů na rozdíl od Luthera byly odstraněny i oltáře, obrazy, ostatky svatých a všechny obřadnosti s tím spojené. Zato přední místo v bohoslužbě bylo určeno zpěvu lidu v národním jazyce se čtením a výkladem evangelia.

Církev curyšská dostala v následujících letech i zcela nový státněprávní charakter. Byla podřízena městské radě a laickému živlu a také i zde se Zwingli odlišil od Luthera svým pojetím poměru církve ke státu. Také on sice vydal církev státu, jak to posléze učinil i Luther, a uznal mu právo ve věci víry užítí i moci, než stát podle něho byl tu vázán biblí, a poněvadž pravým vykladačem bible byl vždy jen hlasatel božího slova, kněz, byl on vlastním povoláním vůdcem státu. To byla podle bible stará theokracie z dob soudců v národě israelském, a tak také vznikla švýcarská republikánská *církevně státní theokracie* obcí, která byla provedena nejdříve v Curychu a pak i v jiných městech a konečně ještě dále rozvedena Calvinem v Ženevě. Ale Zwingli šel ještě jinde dále nežli Luther. Luther připouštěl proti vrchnosti, která neuspořádala zákony své vlády na podkladě Písma sv., právo jen pasivního odporu. Pro Zwingliho platilo proti takové vrchnosti právo revoluce, revoluce „*proti tyranům*“¹. Byla to idea, kterou později rozvedl opět Calvin ještě dále ve své Ženevě a která švýcarskou náboženskou nauku učinila nejvíce nenáviděnou v celém katolickém a konservativním světě.

Reformace curyšská vzbudila přirozeně velké hnutí ve všech švýcarských kantonech, ale trvalo několik let, nežli nabyla určité převahy aspoň v nejdůležitějších městech, jako byly *Basilej, Bern, St. Gallen, Schaffhausen* a j. Někde ovšem nenašla vůbec příznivé ozvěny a byly to zejména staré *horské kantony* kol Čtyřkantonského jezera (Uri, Schwyz, Unterwalden, Zug a Luzern), které zcela odmítaly reformaci a zůstávaly věrny staré víře. V očích těchto měst bylo vystoupení Zwingliho nejen kacířstvím, ale také revolucí a bojem proti všem stávajícím řádům ve spolkovém útvaru. A bylo to pochopitelné, neboť tyto horské kantony trpěly tísnivými poměry hospodářskými nejvíce, nemohly uživiti všechno obyvatelstvo doma a proto si nijak nepřály přetržení styků s katolickými mocmi, tedy jak s Římem, tak s Habsburky anebo Francií. Ale nešlo jen o celkovou zahraniční politiku švýcarskou, šlo